

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده علوم اجتماعی

دوره کارشناسی ارشد مطالعات زنان

تأثیر جنسیت بر سرمایه اجتماعی

(تحقیق در بین زنان و مردان ۵۰-۲۵ ساله شهر مشهد)

استاد راهنما:

سرکار خانم دکتر جلاللهی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر پناهی

دانشجو:

صفورا مومنی هروی

تابستان ۱۳۹۱

تقدیم به فرشتگان زندگی:

پدر عزیز و بزرگوارم، مادر دلسوز و فداکارم

**به پاس نگرانی‌ها و مهربانی‌هایشان، که هیچ سپاسی شایسته تقدیر از
مقام والایشان نیست**

همسر عزیزم

که نگاهش گرما بخش زندگی‌م بود

وپدر و مادر همسر م که تا نهایت مدیون بودنشان هستم

برادران نازنین و مهربانم

و به دیگر بزرگوارانی که در مکتبشان علم آموختم

چکیده:

پژوهش حاضر از جمله تحقیقات پیمایشی و از مطالعات تبیینی - مقایسه ای است که سعی دارد تاثیر جنسیت بر سرمایه اجتماعی را بررسی کند. از این رو سعی کرده است به این سوال پاسخ دهد که آیا جنسیت بر سرمایه اجتماعی تاثیر دارد یا خیر؟ چارچوب نظری این تحقیق براساس نظریاتی انتخاب گردیده که به عوامل نابرابری در دستیابی سرمایه اجتماعی پرداخته اند، براین اساس از تئوری بورديو و همچنين از نظريات فمینیستی برای تدوین چارچوب نظری استفاده شده است.

جامعه آماری این تحقیق زنان و مردان ۲۵-۵۰ ساله شهر مشهد بودند و طریقه نمونه گیری نیز به صورت خوشه ای چند مرحله ای انجام گرفت و حجم آن نیز ۴۰۰ می باشد. برای جمع آوری اطلاعات نیز از پرسشنامه استفاده شده است و تحلیل داده ها توسط نرم افزار SPSS انجام گردید.

در نهایت باید چنین عنوان کرد که نسبت زنان و مردان نمونه تحقیق تقریباً با هم برابر بوده است. بیشترین تعداد پاسخگویان (۸۴.۱ درصد) متأهل بوده و میانگین سنی آنها ۳۵.۵ سال می باشد. ۶۹ درصد از پاسخگویان شاغل و ۳۱ درصد غیر شاغل بوده اند.

میزان سرمایه اجتماعی ۱۶۸ نفر از پاسخگویان معادل با ۴۱ درصد آنها در حد پائین و ۱۲۴ نفر یعنی ۳۰.۲ درصد پاسخگویان در حد متوسط از سرمایه اجتماعی برخوردار بوده اند و میزان سرمایه اجتماعی ۱۱۸ نفر نیز در حد بالا بوده است که ۲۸.۸ درصد کل پاسخگویان را در بر می گیرند. با توجه به نتایج به دست آمده می توان گفت که جنسیت و سرمایه اجتماعی رابطه وجود دارد به این صورت که سرمایه اجتماعی مردان از زنان بالاتر می باشد و همچنین رابطه میان جنسیت و سرمایه اجتماعی با چهار متغیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی، سرمایه فرهنگی، میزان پذیرش کلیشه های جنسیتی و وضعیت تاهل کنترل گردید و نتایج بدین صورت است که میزان سرمایه اجتماعی مردان از زنان بیشتر است.

کلید واژه: جنسیت، سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، شبکه روابط اجتماعی، مشارکت اجتماعی

پیشگفتار

اصطلاح سرمایه اجتماعی در دهه های اخیر موضوع بررسی های بسیاری در رشته های مختلف علمی بوده است. بنابه اهمیت و کاربردهای نظری فراوانی که این اصطلاح دارد تعاریف متعددی از آن صورت گرفته، که این تعاریف به فراخور تحقیقات پیرامون آن ایجاد شده و در نتیجه مفهوم سازی آن را با مشکل روبرو کرده است. اما آنچه مورد اجماع است، نقش همبستگی ها و وفاق اجتماعی در تسهیل امور چه در سطح فردی و چه در سطح کلان است. انسانها با ارتباط و تعاملات متقابل قادر به انجام اموری هستند که در فقدان این پیوندها و هنجارهای مشترک با مشکلات دچار می گردند. در واقع نظریه سرمایه اجتماعی به طور ذاتی بسیار ساده است و می توان ایده ی محوری آن را در واژه ((روابط)) خلاصه کرد. اعضای یک جامعه با ایجاد ارتباط و تعاملات میان یکدیگر می توانند چیزهایی را بدست آورند که بدون این تعاملات و در تنهایی قادر به کسب آنها نمی باشند و یا بدست آوردن آنها به سادگی میسر نمی باشد.

انسانها با استفاده از شبکه ها به هم متصل می شوند و در نتیجه تمایل دارند که ارزش های مشترکی را با سایر اعضای این شبکه ها داشته باشند و هرچه میزان این شبکه ها گسترش یابد، آنها به نوعی دارایی خواهند رسید که می توان آن را به عنوان نوعی سرمایه مورد ملاحظه قرار داد. در واقع، سرمایه اجتماعی را می توان در کنار سرمایه های اقتصادی و انسانی، بخشی از ثروت ملی به حساب آورد که بستر مناسبی برای بهره برداری از سرمایه انسانی و فیزیکی (مادی) و راهی برای نیل به موفقیت قلمداد می شود. بدون سرمایه اجتماعی، هیچ اجتماعی به هیچ سرمایه ای نمی رسد، به طوری که بسیاری از گروه ها، سازمان ها و جوامع انسانی، بدون سرمایه اقتصادی و صرفا با تکیه بر سرمایه انسانی و اجتماعی توانسته اند به موفقیت دست یابند، اما هیچ مجموعه انسانی، بدون سرمایه اجتماعی نمی تواند اقدامات مفید و هدفمندی انجام دهد. از سوی دیگر، سرمایه اجتماعی، به زندگی فرد، معنی و مفهوم می بخشد و زندگی را ساده تر و لذت بخش تر می کند. پس به طور کلی می توان گفت: هر چه سرمایه اجتماعی ملتی بیشتر باشد، آن ملت، خوشبخت تر و ثروتمندتر خواهد بود.

در این راستا و با توجه به منافع عظیمی که در درون مفهوم سرمایه اجتماعی نهفته است، در این تحقیق به این موضوع پرداخته می شود. در واقع سرمایه اجتماعی نقش بسیار مهمی را در جامعه مدرن بازی می کند،

اما آیا این سرمایه مهم برای تمامی افراد جامعه به صورت یکسان وجود دارد؟ نتایج تحقیقات بسیاری در این باب نشان می دهد که بهره ی تمامی افراد جامعه از این مفهوم به صورت برابر نیست. می دانیم که در هر جامعه ای زنان نیمی از جمعیت آن جامعه را تشکیل می دهند و نقش بسیار زیادی در ابعاد مختلف جامعه دارند. همچنین زنان نقش بسیار زیادی در ایجاد و گسترش سرمایه اجتماعی دارند اما مطالعات صورت گرفته بیان می دارند که علی رغم این موضوع آنها بهره ی کمتری از سرمایه اجتماعی در مقایسه با مردان می برند. بنابراین مادر این تحقیق سعی داریم تا به این مسئله پردازیم که جنسیت چه تاثیری در بهره مندی افراد از سرمایه اجتماعی دارد.

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

پروردگار هستی بخش را سپاس می گویم، انعام بی شمارش را شاکرم و به بخشندگی و بخشایش او امیدوار. او را سپاس که توفیق دانش اندوزی و پیمودن راه معرفت، که هنوز خود را در گذرگاه های آغازین آن را می دانم، به من ارزانی داشت.

اکنون که به لطف حق با بهره گیری از چراغ روشنگر دانش و فضیلت استادان ارجمند و اندیشمندان پایا نامه تحصیلی خود را به اتمام رسانده ام، بر خود فرض می دانم از تمامی سرورانی که در طی این مدت همراه و یاریگر من بودند قدر دانی کنم.

مفتخرم که استاد فرزانه، سرکار خانم دکتر جارالهی قبول زحمت فرموده و به عنوان استاد راهنما مرا در انجام این پژوهش یاری نمودند. از زحمات و مساعدت های بی دریغشان نهایت تشکر را دارم.

با تشکر فراوان از استاد مشاور گرانقدر این رساله جناب آقای دکتر پناهی، که به واسطه تمام درسهایی که در محضر ایشان آموختم، همچنین جای سپاس و امتنان فراوان است از جناب آقای دکتر زاهدی اصل که به خاطر ارائه نظرات ارزنده خویش زمینه پر بار شدن این پایان نامه را فراهم کردند.

سپاس از خانواده بزرگوارم، پدر و مادر، همسر عزیزم و پدر و مادرش و برادرانم که همواره مشوقم بودند، و سپاس و تشکر قلبی خود را از تمامی دوستان ابراز می نمایم.

فهرست مطالب

فصل اول - کلیات

- ۱- مقدمه..... ۱
 - ۲- بیان مسئله..... ۱-۴
 - ۳- اهداف اصلی تحقیق..... ۴
 - ۴- ضرورت و اهمیت تحقیق..... ۴-۶
 - ۵- مروری بر پیشینه تحقیق..... ۶
 - ۵-۱- تحقیقات سرمایه اجتماعی و جنسیت در خارج از ایران..... ۶-۱۱
 - ۵-۲- تحقیقات سرمایه اجتماعی و جنسیت در ایران..... ۱۱-۱۷
- فصل دوم - مبانی نظری
- ۱- مقدمه..... ۱۸
 - ۲- تعریف سرمایه اجتماعی..... ۱۸-۲۱
 - ۳- منابع و ریشه های سرمایه اجتماعی..... ۲۱-۲۴
 - ۴- انواع سرمایه اجتماعی..... ۲۴-۲۵
 - ۵- عناصر سرمایه اجتماعی..... ۲۶-۲۷
 - ۶- سرمایه اجتماعی در مقایسه با دیگر سرمایه ها..... ۲۷-۲۸
 - ۷- ریشه های مفهوم سرمایه اجتماعی در سده های قبل..... ۲۸
 - ۷-۱- دور کیم..... ۲۹-۳۰
 - ۷-۲- ماکس وبر..... ۳۱-۳۲
 - ۷-۳- زیمل..... ۳۲-۳۳
 - ۷-۴- دوتوکویل..... ۳۳-۳۴
 - ۸- سرمایه اجتماعی در سده ی بیستم..... ۳۵-۳۶
 - ۸-۱- بوردیو..... ۳۶-۳۸

- ۸-۲-کلمن.....۳۸-۴۰
- ۸-۳-پاتنام.....۴۰-۴۲
- ۸-۴-فوکویاما.....۴۳
- ۸-۵-رویکرد شبکه ای۴۴-۴۵
- ۸-۶- افه و فوش.....۴۵-۴۶
- ۸-۷- رویکرد فمینیستی.....۴۷-۴۹
- ۹- چارچوب نظری تحقیق.....۵۰-۵۲
- ۱۰- مدل نظری تحقیق۵۲
- ۱۱- فرضیه تحقیق.....۵۳

فصل سوم - روش تحقیق

- ۱- مقدمه۵۴
- ۲- جامعه آماری۵۴
- ۳- روش نمونه گیری و برآورد حجم نمونه.....۵۴-۵۶
- ۳-۲ روش پژوهش۵۶
- ۴- تعریف نظری و عملیاتی متغیرها.....۵۷-۸۴
- ۵- بررسی اعتبار (validity) و پایایی (reliability) مقیاس ها.....۸۴-۸۵
- ۶- تکنیک گردآوری اطلاعات.....۸۶
- ۷- فنون مورد استفاده برای تحلیل داده ها۸۶

فصل چهارم - یافته های تحقیق

- ۱-مقدمه۸۷
- ۲- یافته های توصیفی.....۸۷
- ۲-۱- متغیرهای زمینه ای.....۸۸

۲-۲- متغیر وابسته (سرمایه اجتماعی).....	۸۹-۹۵
۳-۲- متغیرهای مستقل و کنترل.....	۹۵-۱۰۱
۳- یافته های تحلیلی.....	۱۰۲-۱۰۳
۳-۱- تحلیل دومتغیره	۱۰۴-۱۲۰
۳-۲- تحلیل چند متغیره (رگرسیون خطی).....	۱۲۰-۱۲۳

فصل پنجم - نتیجه گیری و پیشنهادات

۱-مقدمه	۱۲۴
۲- نتایج توصیفی	۱۲۴
۳- نتایج تحلیلی (بررسی فرضیه ها).....	۱۲۵-۱۲۷
۴- نتایج تجربی- تئوریک.....	۱۲۷-۱۲۹
۵- پیشنهادات تحقیق	۱۲۹
۵-۱- پیشنهادات پژوهشی.....	۱۲۹-۱۳۰
۵-۲- پیشنهادات کاربردی.....	۱۳۰
۶- یافته های تحقیق.....	۱۳۰
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۳۱-۱۳۷

پیوست

فهرست جداول

جدول شماره ۴-۱: شاخص های توصیفی سن پاسخگویان.....	۸۸
---	----

- جدول شماره ۴-۲: توزیع فراوانی و درصدی وضعیت اشتغال پاسخگویان..... ۸۸
- جدول شماره ۴-۳: توزیع فراوانی و درصدی میزان سرمایه اجتماعی..... ۸۹
- جدول شماره ۴-۴: توزیع فراوانی و درصدی سرمایه اجتماعی به تفکیک ابعاد آن..... ۹۰
- جدول شماره ۴-۵: توزیع فراوانی و درصدی شبکه روابط اجتماعی به تفکیک ابعاد آن..... ۹۱
- جدول شماره ۴-۶: توزیع فراوانی و درصدی هنجارهای همپاری به تفکیک ابعاد آن..... ۹۲
- جدول شماره ۴-۷: توزیع فراوانی و درصدی میزان مشارکت به تفکیک ابعاد آن..... ۹۳
- جدول شماره ۴-۸: توزیع فراوانی و درصدی میزان اعتماد به تفکیک ابعاد آن..... ۹۴
- جدول شماره ۴-۹: توزیع فراوانی و درصدی جنسیت پاسخگویان (متغیر مستقل)..... ۹۶
- جدول شماره ۴-۱۰: توزیع فراوانی و درصدی وضعیت تاهل پاسخگویان..... ۹۶
- جدول شماره ۴-۱۱: توزیع فراوانی و درصدی پایگاه اجتماعی - اقتصادی پاسخگویان..... ۹۶
- جدول شماره ۴-۱۲: توزیع فراوانی و درصدی پایگاه اجتماعی - اقتصادی به تفکیک ابعاد آن..... ۹۷
- جدول شماره ۴-۱۳: توزیع فراوانی و درصدی سرمایه فرهنگی پاسخگویان..... ۹۸
- جدول شماره ۴-۱۴: توزیع فراوانی و درصدی سرمایه فرهنگی به تفکیک ابعاد آن..... ۹۹
- جدول شماره ۴-۱۵: توزیع فراوانی و درصدی میزان پذیرش کلیشه های جنسیتی..... ۱۰۰
- جدول شماره ۴-۱۶: توزیع فراوانی و درصدی میزان پذیرش کلیشه های جنسیتی به تفکیک ابعاد آن..... ۱۰۱
- جدول شماره ۴-۱۷: بررسی رابطه جنسیت و سرمایه اجتماعی..... ۱۰۴
- جدول شماره ۴-۱۸: آزمون t برای بررسی رابطه جنسیت و سرمایه اجتماعی..... ۱۰۵
- جدول شماره ۴-۱۹: بررسی رابطه شبکه اجتماعی و جنسیت..... ۱۰۵
- جدول شماره ۴-۲۰: بررسی رابطه هنجارهای همپاری و جنسیت..... ۱۰۶
- جدول شماره ۴-۲۱: بررسی رابطه مشارکت و جنسیت..... ۱۰۷
- جدول شماره ۴-۲۲: بررسی رابطه اعتماد اجتماعی و جنسیت..... ۱۰۷

- جدول شماره ۴-۲۳: بررسی رابطه میان جنسیت و سرمایه اجتماعی با کنترل پایگاه اجتماعی -
اقتصادی.....۱۰۹
- جدول شماره ۴-۲۴: بررسی رابطه ابعاد سرمایه اجتماعی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی.....۱۱۱
- جدول شماره ۴-۲۵: بررسی رابطه میان جنسیت و سرمایه اجتماعی با کنترل سرمایه
فرهنگی.....۱۱۲
- جدول شماره ۴-۲۶: بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و ابعاد سرمایه فرهنگی۱۱۴
- جدول شماره ۴-۲۷: بررسی رابطه میان جنسیت و سرمایه اجتماعی با کنترل کلیشه های
جنسیتی.....۱۱۵
- جدول شماره ۴-۲۸: بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و پذیرش کلیشه های جنسیتی.....۱۱۷
- جدول شماره ۴-۲۹: بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و ابعاد کلیشه های جنسیتی.....۱۱۷
- جدول شماره ۴-۳۰: بررسی رابطه میان جنسیت و سرمایه اجتماعی با کنترل وضعیت تاهل.....۱۱۹
- جدول شماره ۴-۳۱: بررسی رابطه جنسیت و متغیرهای کنترل تحقیق.....۱۲۰
- جدول شماره ۴-۳۲: تحلیل چند متغیره؛ بررسی تاثیر همزمان متغیرهای مستقل بر متغیر
وابسته(سرمایه
اجتماعی).....۱۲

فصل ۱

کلیات تحقیق

۱- مقدمه

در فصل حاضر که تحت عنوان کلیات تحقیق می باشد به طرح مسئله و سوال اصلی تحقیق پرداخته خواهد شد. همچنین در ادامه اهداف اصلی و اهمیت و ضرورت پرداختن به این موضوع مورد نظر قرار خواهد گرفت و در نهایت نیز به مروری بر پژوهشهای پیشین که در ارتباط با این موضوع صورت گرفته شده است، خواهیم پرداخت.

۲- بیان مسئله

سرمایه اجتماعی مفهومی است که تقریباً از دهه ۸۰ میلادی وارد متون توسعه اقتصادی، جامعه‌شناسی و سیاسی شده و یک مفهوم بین رشته‌ای است که در چند حوزه، نظریه پردازان برجسته روی آن کار می‌کنند که از آن جمله می‌توان به کارهای افرادی چون جیمز کلمن، پیربوردیو، رابرت پاتنام و فرانسیس فوکویاما اشاره کرد.

درواقع مفهوم سرمایه اجتماعی نوپا و دارای سه مولفه مهم اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی است که خود هم معلول و هم گسترش دهنده این سه مولفه است. ضمناً این سرمایه حیاتی، وابستگی و ارتباط متقابل و محکمی با سرمایه فیزیکی، اقتصادی و انسانی دارد، به تسریع توسعه اقتصادی و فرهنگی و اطلاعاتی و رشد و بالندگی جامعه یاری می‌رساند؛ موجب ایجاد حس همکاری و همیاری و مشارکت میان اعضای جامعه می‌شود؛ و مهم تر این که شرط لازم برای توسعه هر نظام اجتماعی، مقدمه ایجاد جامعه مدنی، گسترش دهنده حوزه عمومی، و به عقیده آنتونی گیدنز، به عنوان زیربنای ایجاد جامعه مدرن مطرح است. از دیگر سو با کاهش و افول سرمایه اجتماعی، شاهد تبعیض، نابرابری، مهاجرت، عدم حس اعتماد عمومی، کاهش مشارکت اجتماعی، افول امور خیریه، افزایش انحرافات و اعتیاد و فروپاشی خانواده و شکاف بین نسلی خواهیم بود که بررسی بر این مبنا بحث سرمایه اجتماعی اگرچه اولین بار در جریان تعاملات اقتصادی مطرح شده لکن از این مبدا به دیگر حوزه های علوم اجتماعی و سیاسی ورود پیدا کرد و امروزه به یکی از مهمترین منابع بهره برداری از نیروهای اجتماعی در جهت تعالی جامعه به حساب می آید.

به گونه ای کاملتر می توان استدلال کرد که یکی از دستاوردهای سرمایه اجتماعی، بیان این نکته است که منابعی در جامعه وجود دارند که به معنای دقیق کلمه معمولاً شکل تجاری به خود نمی‌گیرند. منابعی که می‌توانند در اشکال مختلف سرمایه ای جابه جا شوند و منافع خاصی را برای عموم جامعه تولید کنند.

اما تجربیات نشان می دهند که سرمایه اجتماعی هر جامعه مختص همان جامعه بوده و پیش از آنکه قابل تزریق و اکتسابی باشد، ریشه در پیشینه ی فرهنگی آن جامعه داشته و در درون جامعه تولید می شود، بنابراین انتظار می رود هر اجتماعی عوامل تاثیر گذار منحصر به فرد خود را داشته باشد. به عبارت دیگر شرایط و بسترهای فرهنگی و اجتماعی در هر جامعه ای می تواند میزان برخورداری اعضای آن جامعه از سرمایه اجتماعی را متفاوت سازد.

با در نظر گرفتن این توضیحات، سرمایه اجتماعی در ایران با توجه به بافت تاریخی و جغرافیایی و سیاسی کشور، بسیار نوسانی است. «در برخی از شرایط خاص سیاسی و تاریخی، همدلی و سرمایه اجتماعی سیگنال های مثبتی از خود نشان می دهد اما با توجه به این که به درستی مدیریت نمی شود، روند نزولی به خود می گیرد. آن چه که معلوم است، این می باشد که کشور ایران با توجه به پیشینه تاریخی و مذهبی، پتانسیل قوی برای سرمایه اجتماعی دارد؛ اما به دلیل عدم وجود مدیریت صحیح و هدایت کننده سرمایه اجتماعی در قرن گذشته، استفاده مناسبی از این سرمایه نشده و این امر سبب کاهش تدریجی سرمایه اجتماعی شده است» (سعادت، ۱۳۸۶: ۲۳).

تحقیقات فراوان نشان می دهد که طی چند دهه گذشته، فرسایش شدیدی در سرمایه اجتماعی موجود برای جوانان، هم در درون خانواده و هم در بیرون آن، روی داده است. در خانواده، رشد سرمایه انسانی بسیار زیاد شده بطوری که سطح تحصیلات دایما در حال افزایش است، ولی به موازات رشد سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی که شاخصه برجسته آن حضور بزرگسالان در خانه و میزان گفت و گو در مورد موضوعات اجتماعی، فرهنگی، علمی، اقتصادی، سیاسی بین والدین و فرزندان است، کاهش یافته است. در اجتماع نیز، میزان فرسایش و نابودی سرمایه اجتماعی به مراتب بیشتر بوده است. به علاوه جامعه شدیداً در معرض تهاجم فردگرایی قرار گرفته که براساس آن منافع فردی بر مصالح جمعی تقدم یافته است.

در واقع اوج بروز سرمایه اجتماعی در جامعه ایرانی را می توان در مراسم مذهبی و محیط های مردمی همانند مساجد و خیریه ها مشاهده کرد. همچنین از آنجا که بافت فرهنگی اجتماعی شهر مشهد مذهبی می باشد، بنابراین بهترین شکل سرمایه اجتماعی در شهر مشهد نسبت به سایر مراکز استان ها بیشتر در فعالیت های مذهبی، شامل جشن و سرور، نماز جماعت مسجد است و کمترین آن شکل غیررسمی شناختی اعتماد به اعضای خانواده، اقوام و خویشان، دوستان است. در ایران، سرمایه اجتماعی قدیم یا درون گروهی (بین آشنایان) بیشتر از سرمایه اجتماعی جدید یا بین گروهی (بین غریبه ها) است. هر چه از سطح خانواده به سطوح بالاتر یعنی خویشاوندان،

دوستان، همکاران، همسایگان، هم محله ها، همشهریان و هموطنان حرکت کنیم از میزان سرمایه اجتماعی کاسته می شود. این کاهش در زمینه های مشارکت جمعی و اعتماد اجتماعی بیشتر است. بر این اساس میزان سرمایه اجتماعی در هر دو عرصه در شهر مشهد، در حد متوسط بوده است. از آنجایی که شهروندان در هر دو عرصه فوق حضور دارند، لزوم ارتقاء سرمایه اجتماعی در این عرصه ها ضرورتی اجتناب ناپذیر است. در واقع مشاهدات نشان می دهد که سرمایه اجتماعی در عرصه خصوصی و به طور خاص پیوندهای خانوادگی و خویشاوندی در مقایسه با پیوندهای مرتبط با عرصه عمومی از استحکام بیشتری برخوردار بوده اند و برای متعادل کردن توزیع کیفیت زندگی در شهر مشهد، باید بر تقویت سرمایه اجتماعی عمومی شهروندان تأکید کرد. به عبارت دیگر برای بهبود کیفیت زندگی باید سرمایه اجتماعی شهر افزایش یابد و صرفاً نمی توان با ارتقاء سرمایه اجتماعی خصوصی توزیع کیفیت زندگی را متعادل کرد.

اما نکته ایی که در اینجا مورد توجه قرار می گیرد، این است که جنسیت چه تأثیری بر میزان بهره مندی از سرمایه اجتماعی را دارد؟ از آنجا که زنان نیمی از جمعیت هر جامعه ای را تشکیل می دهند و از آنجا که سرمایه اجتماعی تأثیر فزاینده ای را در زندگی افراد دارد، بسترهای اجتماعی و خانوادگی برای زنان و مردان باید به گونه ای باشد که آنان به طور یکسانی از سرمایه اجتماعی برخوردار باشند. در واقع نبود سرمایه اجتماعی می تواند دستیابی افراد به موقعیتها و منابع اجتماعی را با مشکل روبرو کند و البته بودن آن نیز توانمندی افراد در عرصه های مختلف را ایجاد می کند. همچنین وجود شکاف جنسیتی که در شبکه های اجتماعی دیده می شود، باعث شده تا زنان در موقعیت پایین تری قرار بگیرند. اهمیت این موضوع با توجه به تأثیرات زیادی که زنان بر ایجاد سرمایه ی اجتماعی و همچنین گسترش آن از طریق مولفه هایی چون اعتماد و مشارکت اجتماعی دارند بیشتر می شود.

تفاوت سرمایه اجتماعی زنان و مردان در یک جامعه، می تواند ناشی از عوامل ساختاری و یا فردی باشد اما آنچه در اینجا اهمیت می یابد، فهم علت حقیقی تبیین کننده ی این تفاوت هاست. به این منظور و در جهت فهم سرمایه اجتماعی زنان و مردان و تفاوت های مستتر در آن، به بررسی شبکه ی روابط میان پیوندهای اجتماعی در مشهد پرداخته می شود، همچنین به دلیل اینکه به نظر می رسد که امکان گسترش سرمایه اجتماعی در بین مردان بیشتر از امکان گسترش آن در بین زنان است، سوال اصلی این تحقیق پی بردن به تأثیر جنسیت بر میزان دستیابی به سرمایه اجتماعی می باشد.

بنابراین می توان سوالهای اصلی تحقیق را به این شکل بیان نمود:

جنسیت چه تاثیری بر میزان بهره مندی از سرمایه اجتماعی دارد؟

میزان سرمایه اجتماعی زنان و مردان در بسترهای خانوادگی - اجتماعی چگونه و چقدر است؟

بین زنان و مردان در رابطه با وجوه مختلف سرمایه اجتماعی چه تفاوت‌هایی وجود دارد؟

۳- اهداف اصلی تحقیق

مقایسه سرمایه اجتماعی زنان و مردان

مقایسه زنان و مردان از جهت هر یک از ابعاد سرمایه اجتماعی

ارائه راهکارها برای گسترش سرمایه اجتماعی زنان براساس نتایج تحقیق

۴- ضرورت و اهمیت تحقیق

در سال‌های اخیر، اصطلاح سرمایه اجتماعی در ادبیات توسعه و جامعه‌شناسی توجه زیادی را به خود معطوف کرده است و به عنوان یک موضوع بحث‌انگیز مورد نظر قرار گرفته است. با توجه به اهمیت وجود سرمایه اجتماعی در جوامع مدرن امروزه، و به فراخور آن تحقیقات فراوانی در این ارتباط صورت گرفته است. اما به نظر می‌رسد که علی‌رغم بسیاری از منافع که در این مفهوم برای خیر اجتماعی نهفته است، هنوز، تحقیقات سرمایه اجتماعی از توضیح سیستماتیک نابرابریها ناتوانند و این ناتوانی باعث شده است که نگاه دقیقی در ارتباط با تفاوت‌های سرمایه اجتماعی با در نظر گرفتن متغیرهای طبقه، نژاد، و البته جنسیت نشود. این مسئله بویژه با دیدگاه بوردیو قابل فهم است.

در ایران نیز در چند سال گذشته تحقیقات متعددی در باره سرمایه اجتماعی و یا برخی از عناصر آن در شکل پژوهش مستقل و یا پیمایش‌های ملی صورت گرفته که می‌توان تاثیر برخی از متغیرهای مستقل را در سرمایه اجتماعی و یا برخی از عناصر تشکیل‌دهنده آن ملاحظه کرد اما در اکثر تحقیقاتی که تا بحال صورت گرفته شده عامل جنس به عنوان یکی از متغیرهای زمینه‌ای مورد نظر بوده است. در واقع این عامل در کنار متغیرهای زمینه‌ای دیگرمانند سن، تحصیلات و... قرار گرفته شده است که این نگرش نمی‌تواند فهم حقیقی رفتارهای متفاوت زنان و مردان را ممکن سازد. زیرا با محرز دانستن طبیعی بودن وجود تفاوت‌ها بین زنان و مردان، خود را از فهم تبعیض‌های ساختاری موجود در جامعه که باعث تضعیف موقعیت زنان می‌شود، محروم ساخته و با حفظ پیش فرضهای

کلیشه ای، امکان مطالعه ی عمیق تر ساختارهای شکل دهنده ی رفتار انسان را از دست خواهد داد، بنابراین در این تحقیق سعی در فهم تاثیر متغیر جنسیت بر میزان دستیابی بر سرمایه اجتماعی را داریم.

در ادامه باید عنوان کرد که کشف دلایل تفاوت سرمایه اجتماعی زنان و مردان و تعریف متفاوت دو جنس از این مفهوم، می تواند روشن کننده ی بسیاری از مدعیات تئوریک سرمایه اجتماعی و نقش جنسیت در آن باشد. بر مبنای تحقیقات مختلف زنان نقش دو گانه ای را در سرمایه اجتماعی بازی می کنند. از یک طرف، دارنده ی سرمایه اجتماعی ضعیف تری نسبت به مردان هستند و از طرف دیگر به عنوان نیروی تولید کننده ی سرمایه اجتماعی نقش ویژه ای در جامعه بازی می کنند. در این فرایند بسیاری از فعالیتهای کلیشه ای زنان در جهت این تولید تعریف می شود. در این راستا، فهم سرمایه اجتماعی و جایگاه دو جنس در آن، می تواند فواید دو گانه ای در ادبیات سرمایه اجتماعی داشته باشد: از یک طرف به فهم جایگاه دو جنس در تولید و شیوه های تولید سرمایه اجتماعی کمک کند و از طرف دیگر به بررسی ساختارهایی می پردازد که باعث تبعیض در دسترسی دو جنس به منابع سرمایه اجتماعی می شود.

از طرف دیگر از انجایی که بالا رفتن سرمایه اجتماعی در سطح جامعه، به ویژه، نقش پررنگ زنان را در شبکه های ارتباطی می طلبد، بنابراین سرمایه اجتماعی به عنوان کالایی عمومی (از نظر کلمن) به حضور توانمند زنان در جامعه نیازمند است. بسیاری از تحقیقات نشان دهنده ی نقش پررنگ تر زنان در ایجاد اعتماد و گسترش فعالیتهای داوطلبانه است. بنابراین شناخت تفاوت های بین زنان و مردان از نظر سرمایه اجتماعی، می تواند، سرمایه اجتماعی را به کالایی عمومی تر تبدیل کرده و تولید و بهره برداری از آن را در بین هر دو جنس مهیا سازد و علاوه بر کمک به رفع تبعیض علیه زنان، به بالا رفتن سطح سرمایه اجتماعی جامعه که نقش مهمی در توسعه ی پایدار جامعه خواهد داشت، کمک کند.

بر این اساس ما در این تحقیق در پی بررسی و سنجش متغیر جنس به عنوان متغیر اصلی و تاثیر گذار بر سرمایه اجتماعی هستیم تا با توجه به نتایج به دست آمده به ارائه راهکارهای لازم در جهت کاهش نابرابریها میان دو جنس از نظر دستیابی به سرمایه اجتماعی باشیم همچنین با توجه به اینکه تحقیق قابل توجهی در ارتباط با دستیابی به سرمایه اجتماعی در میان زنان و مردان در شهر مشهد صورت نگرفته است، انجام این تحقیق می تواند از اهمیت بیشتری برخوردار باشد.

۵- مروری بر پیشینه تحقیق

۵-۱ تحقیقات سرمایه اجتماعی و جنسیت در خارج از ایران

بانی اریکسون: **Bonnic Erickson**

اریکسون تحقیقی در ارتباط با "فرصتهای متفاوت زنان و مردان در روابط اجتماعی" انجام داده است و تاثیر این تفاوتها را در برخورداری از فرصتهای اجتماعی زنان و مردان در عرصه های مختلف اینگونه بیان می کند. وی شواهد متقاعد کننده ای درمورد فرصتهای متفاوت زنان و مردان در ایجاد روابط اجتماعی ارایه می دهد و گزارش می دهد در کل، مردان در یک ساختار اجتماعی در موقعیت های استراتژیکی نسبت به زنان قرار دارند یا به عبارت بهتر آنان در جایگاه بهتری برای ارتباط با دیگران و ورود به شبکه های آنان قرار دارند.

بنابراین اریکسون معتقد است که شبکه ها جنسیتی هستند و برای این ادعای خود سه دلیل ارایه می دهد؛ شبکه به فرصتها^۱ مربوطند، جذاب^۲ هستند و میل به مشابه بودن^۳ دارند. حلقه های اجتماعی زنان و مردان در بردارنده فرصتهای متفاوتی برای ایجاد ارتباط است. این تفاوتها انعکاسی از الگوهای جنسیتی استخدام، فعالیتهای تفریحی و در عضویت در کلوب ها و گروه های مختلف است.

از یک طرف مردان بیشتر از زنان در دوره های بالای شغلی قرار می گیرند، از طرف دیگر همین موقعیت باعث افزایش فرصت ورود در حلقه های اجتماعی مختلف می شود. به عبارت ساده تر مزایای طبقاتی، مزایای شبکه ای می شود و داشتن شغل های رده بالا برای مردان آنها را برای عضویت شبکه های مختلف جذاب می کند. میل به مشابه بودن نیز باعث جذابیت می شود: مردم تمایل دارند برای افراد شبکه خودشان جذاب باشند، در نتیجه زنان با زنان ارتباط ایجاد می کنند و مردان با مردان، ولی در نهایت با ترکیب فرصتها و جذابیتها باعث می شود که:

۱- روابط مردان باهم ارزشمندتر از روابط زنان با یکدیگر شود.

۲- هم زنان و هم مردان بیشتر میل به ارتباط با مردان باشند تا زنان.

بنابراین این مسئله نه تنها باعث می شود که زنان روابط تک جنسیتی تری نسبت به مردان داشته باشند (فقط با زنان) بلکه زنان در روابطی واقع می شوند که تنوع کمتری در ویژگیهای اجتماعی و آماری مثل سن و آموزش و درآمد دارند.

آیرون بروگل: **Irene Braegel**

^۱opportunity
^۲attractiveness
^۳Homophily

بروگل در ابتدا ایده سرمایه اجتماعی را از منطقه وفاق اجتماعی آزاد می کند و با دیدگاه فمینیستی، پتانسیلهای تحلیلی سیاسی آن را نشان می دهد و در نهایت با تحلیلی مبتنی بر فرض قدرت و منافع اجتماعی آن را مجدداً تنظیم می کند.

به اعتقاد وی یک رهیافت فمینیستی بیش از تمرکز بر انواع سرمایه اجتماعی زنجیره ای^۴، گسسته^۵ و پیوسته^۶، باید بر مبنای دیدگاه بوردیو بین درجات متفاوت قدرت در یک شبکه که همکاسه در نظر گرفته شده اند، تمایز قائل شود.

بنابراین تحلیل های فمینیستی، سرمایه اجتماعی را همچون سیستمی از منافع و ارزشهای رقیب در میان یک فضای چند بعدی با نابرابری های متکثر قدرت باز تعریف می کند.

بروگل می گوید: من با استفاده از این مفهوم می خواهم به این مسئله پردازم که چه طور ساختارهای جنسیتی شده قدرت، بازتولید می شوند و نیز چه طور به چالش می افتند. اما به همان اندازه که تا امروز تئوریهای سرمایه اجتماعی از بحث جنسیت چشم پوشی کرده اند، فمینیست ها نیز از بحث در مورد سرمایه اجتماعی دوری می کردند.

بروگل چارچوب تحلیلی خود را براساس نتایج تحقیق هیلاری و اینریت (Hilary و ۲۰۰۳ و wainwright) می گذارد. واینریت در تحقیقی در مورد توسعه ی انجمنهای نیوان^۷ (NDC) در بریتانیا، در منطقه شرقی منچستر، به مشاهدات جالبی رسید. کلوبهای بولینگ محلی که در این محل مثل یک انجمن «اخوت مردانه»^۸ برای مردان مسن تر عمل می کنند، درخواستی به شورای محل می دهند مبنی بر اینکه دیواری با ارتفاع ۵ فوت برای حفاظت از زمین بولینگ از حضور بچه ها و سگ ها ایجاد کند. ای مسئله با توجه به این که بین سازمان اوقات فراغت و انجمن بازان قوی همیشه رابطه قوی وجود داشته است به گونه ای که شعار آن سازمان این است که: ما شادیم وقتی بولینگ بازان شادند»^۹ بسیار مهم بود. در این واقعه، ساکنان دیگر محل با هدایت گروه های محلی زنان که از طریق اجتماعات و روابط محلی با سابقه به هم پیوند خورده اند از سازمان درخواست ساخت یک پارک برای استفاده همه ساکنان محل (جوانان، کودکان و زنان) اضافه کنند که در این پارک از پرچینهای کوتاه نه از موانع و حصار- استفاده شود. این استفاده از پرچین به جای حصار ممکن است به نظر مسئله ساده ای بیاید، اما در واقع دربردارنده تفاوت نگرش زنان و مردان است. از نظر بروگل، در این مثال چهار نکته کلیدی وجود دارد:

^۴Bonding

^۵Bridging

^۶Linking

^۷The new Deal for communities

^۸Male fraternity

^۹We are happy the bowlers are happy

۱- بیان این درخواست توسط زنان از سازمان مزبور می تواند باعث افزایش حس تعلق آنان به مجموعه محله خود شود.

۲- زنان نسبت به مردان از سرمایه اجتماعی‌شان برای اجتماع وسیعتری استفاده می کنند و این مسئله باعث ایجاد اخلاق مراقبت در بین افراد یک خانواده می شود.

۳- مردان (اولین مثال). از سرمایه اجتماعی‌شان در جهت ممانعت یا مستثنی سازی دیگران و حفظ وضع موجود بهره می برند، در حالی که زنان از این سرمایه در جهت به چالش کشیدن وضع موجود استفاده می کنند. تفسیر این دو رفتار (ممانعت یا مشارکت) از نظر تحلیل جنسیتی سرمایه اجتماعی بسیار مهم است.

۴- همچنان که سرمایه اجتماعی از طریق یک تجربه جمعی توسعه می یابد، بر مبنای همان نیز می تواند باعث تغییر شود به ویژه با فهم اشکال عاملیت جمعی.

شکاف بین پتانسیلها و واقعیت های شبکه های اجتماعی مبین روابط قدرت بین دو سطح کلان و فرد یا خانگی و نیز در توضیح تنوع منافع، ارزشها و منابع به شکلی منظم است.

رونالد برت: Ronald S Bart

رونالد برت در یک کار تحقیقی با عنوان «جنسیت در سرمایه اجتماعی» (۱۹۹۸) به بررسی سرمایه اجتماعی در روابط سازمانی بین افراد می پردازد. وی در این، یکی از بزرگترین موسسات آمریکایی در کمپانی های الکترونیک و تجهیزات کامپیوتری را به عنوان مطالعه موردی انتخاب کرده و با مطالعه شبکه روابط و عملکرد اطلاعات در میان مدیران ارشد و بررسی نحوه پیشرفت افراد در سطوح عالی این موسسه، براساس توضیحاتی که هر کدام از مدیران درباره روابط کلیدی خود در داخل و خارج موسسه می دهند. به مقایسه وضعیت دو جنس می پردازد. روابط با ۹ سؤال بر مبنای انواع متفاوت روابط، مثل گفت و گوی غیررسمی و اجتماعی، حمایت های تاکتیکی، منابع ضروری موجود برای انجام پروژه ها، روابط مبتنی بر اقتدار بین روسا و زیردستان و ... نام گذاری می شود.

وی در تحلیل نهایی خود به این نتیجه می رسد که زنان، اعضای نامشروع^۱ یک مجموعه سازمانی هستند که در نهایت در آن مجموعه غریب و نامشروع محسوب می شوند. و کلید حرکت زمان در سلسله مراتب سازمانی عمدتاً قرض گرفتن سرمایه اجتماعی از افراد شروع کلیدی (مثلاً در موقعیت یک پارتنر) است.

^۱ I Illegitimate Members